

Notitie Centrale Markthal Amsterdam

**Historische ontwikkeling en uitgangspunten
monumentale waarden**

Notitie Centrale Markthal Amsterdam

**Historische ontwikkeling en uitgangspunten
monumentale waarden**

Bureau Monumenten & Archeologie
Gemeente Amsterdam

Voorwoord

Voor u ligt de *Notitie Centrale Markthal Amsterdam, Historische ontwikkeling en uitgangspunten monumentale waarden*. Deze notitie is opgesteld in opdracht van het Project Management Bureau van de gemeente Amsterdam en in verband met de herontwikkeling van de Centrale Markthal en het centrale marktterrein. De Centrale Markthallen werden in de jaren 30 van de 20ste eeuw aangelegd. Een sterk sociaal-democratisch vooruitgangsgeloof motiveerde een gecontroleerde groenten- en fruitmarkt voor de inwoners van de stad en direct omgeving. Met de ontwikkeling van de Centrale Markthallen beoogde het toenmalig stadsbestuur een gereguleerde voedselhandel. Stuwende krachten waren F. Wibaut en S. de Miranda. Het prestigieuze karakter hiervan komt tot uitdrukking in de opzet van het terrein en de architectuur van de gebouwen en inrichting van de openbare ruimte; alles werd met oog op de groots mogelijke kwaliteit en representativiteit ontworpen. De opzet van het centrale marktterrein was vanzelfsprekend ook functioneel doordacht. Het complex voorzag in een hoofdingang met poortgebouw vanaf de Jan van Galenstraat, aanvoer van groenten en fruit vond overwegend over water plaats via het Oostelijk en Westelijk Marktkanaal met bijbehorende insteekhaventjes op het terrein. Daarnaast was er voorzien in een ontsluiting aan de Haarlemmerweg voor zowel weg- als spoortransport. Het oostelijk havencomplex was bestemd voor de op- en overslag van groenten, het westelijke voor aardappelen. Centraal op het terrein staat de imposante Centrale Markthal met erachter de koelhal.

In de loop van de 20ste eeuw breide de Centrale Markthallen uit met een vis- en vleesmarkt en abattoir. Ook deed de verhandeling van andere detailhandelsproducten haar intrede. Anderzijds verdween het veilingwezen van het terrein en groeide het transport over de weg ten koste van dat over water. Voor de Centrale Markthallen leidde dit tot uitbreiding van het aantal bedrijfsgebouwen enerzijds, maar ook de sloop van de veilinghallen en de opslagloodsen langs de insteekhavens, op een enkele aardappelloods na. De insteekhavens zelf werden gedempt en ook de oorspronkelijke inrichting van de openbare ruimte werd gewijzigd. Desondanks is de oorspronkelijke opzet van het terrein nog altijd duidelijk afleesbaar in de visgraatvormige verkaveling die de gedempte insteekhavens verraadt. De Centrale Markthal is nog altijd hét imposante en architectonische hart van het terrein, alhoewel de komst van nieuwe bebouwing enig afbreuk doet aan de zichtbaarheid ervan. Sinds 2007 heeft de Centrale Markthal vanwege ondermeer de cultuurhistorische en architectonische waarden de status van rijksmonument.

Bij de herontwikkeling van het centrale marktterrein wordt voorzien in herbestemming van de Centrale Markthal waarbij restauratie en behoud van de monumentale waarden een van de uitgangspunten vormen. Daarnaast is het van belang dat de Centrale Markthal ook in haar toekomstige context een betekenisvolle positie houdt; inbedding in een omgeving die recht doet aan dit gebouw als ankerpunt op dit terrein. Deze notitie is derhalve ook van belang om tot een stedenbouwkundig plan te komen waarbij de historische identiteitsdragers van het gebied op passende wijze ingebed zijn. Oud en nieuw kunnen daarbij hand in hand gaan en bijdragen aan een markante locatie.

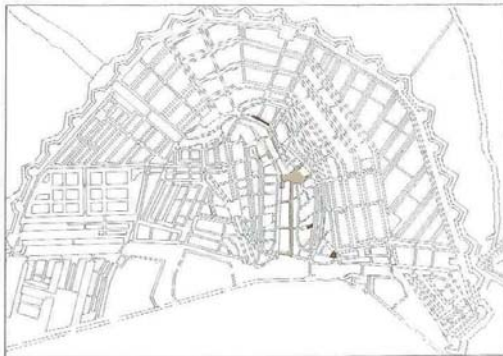
Bureau Monumenten & Archeologie Amsterdam, september 2009

Inhoud

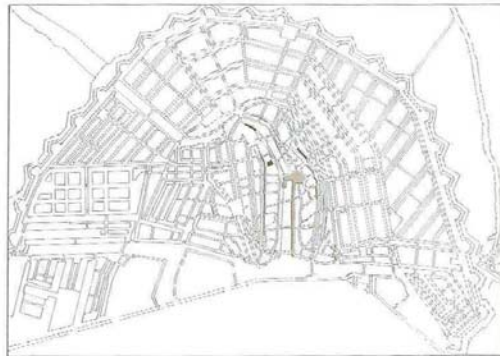
Voorwoord	3
Voorgeschiedenis	5
De Centrale Markthallen	9
De opzet van de Centrale Markthallen	9
De Centrale Markthal	12
De koelhal	13
De aardappelhandel	14
De groenten- en fruitgrossiers	16
Ontwikkelingen 1945-1990	19
De vismarkt	21
Uitgangspunten monumentale waarden Centrale Markthal	22
Bijlage I Redengevende beschrijving Centrale Markthal	45
Bronnen	47
Colofon	48

Voorgeschiedenis

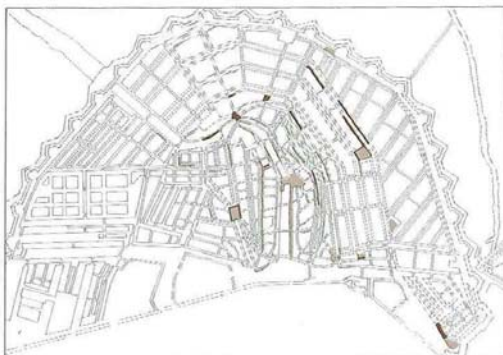
Aan het einde van de 19^e – begin 20ste eeuw bestond er een scala aan markten in Amsterdam, voor groenten, fruit, aardappelen, vlees en vis. Die voor groenten en fruit was sinds 1895 aan de Marnixstraat -tussen Rozengracht en Passeerdersgracht gevestigd. Goederen werden door de tuinders zelf aangevoerd. Langs deze markt was een onderverdeling van de herkomstgebieden van de handelaren en hun producten. Zo waren tuinders uit de Haarlemmermeer, Beemster etc rond de Rozengracht gevestigd terwijl de tuinders uit Beverwijk weer een ander deel in handen hadden. Laatstgenoemden mochten overigens ook een tijd hun groenten en fruit overslaan aan het open havenfront ter hoogte van de Martelaarsgracht. Fruitgrossiers waren overwegend op de kop van de Elandsgracht op de brug naar de Nassaukade te vinden. De aardappelhandel was eerst op een afzonderlijke markt aan de Prinsengracht gevestigd, maar deze verhuisde later naar de Marnixstraat om meer aanloop te krijgen.

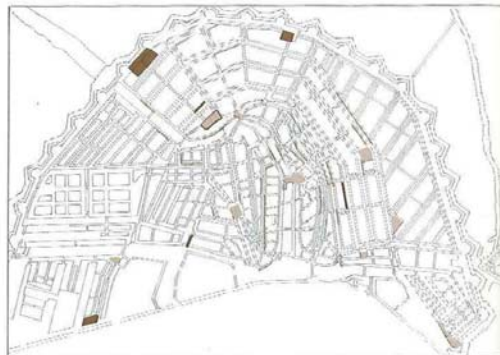
1. De periode tot 1500

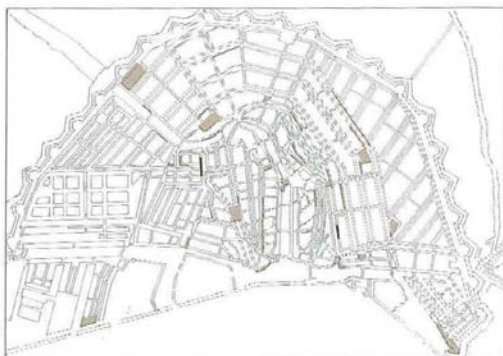
2. De 16e eeuw

3. De periode tot 1660

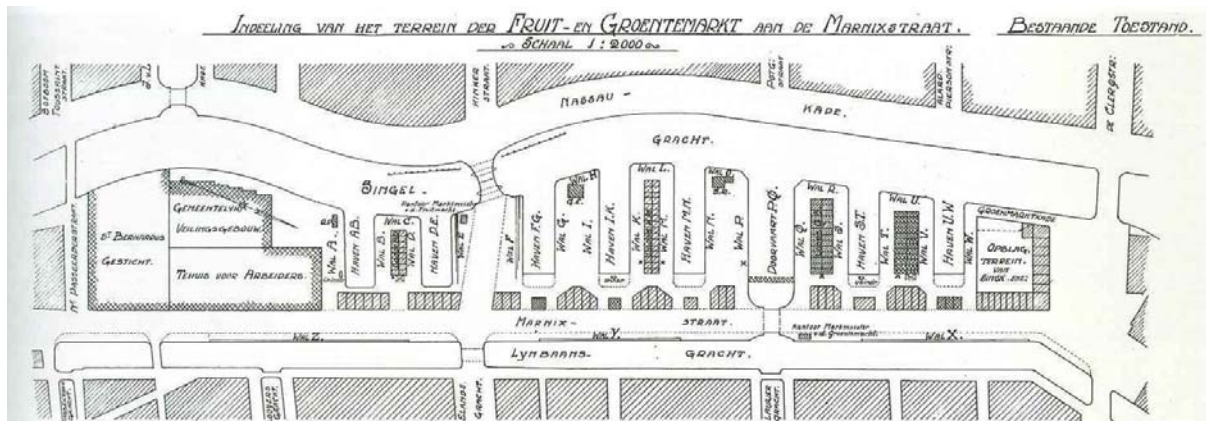

4. De periode 1660–1700

5. De 18e eeuw

Overzicht van marktgebieden in Amsterdam. De straten en pleinen waar de jaarmarkten werden gehouden blijven buiten beschouwing; het gaat alleen om de week- en dagmarkten. In donkerbruin zijn de gebieden aangegeven waarheen een bepaalde, al bestaande markt werd verplaatst.

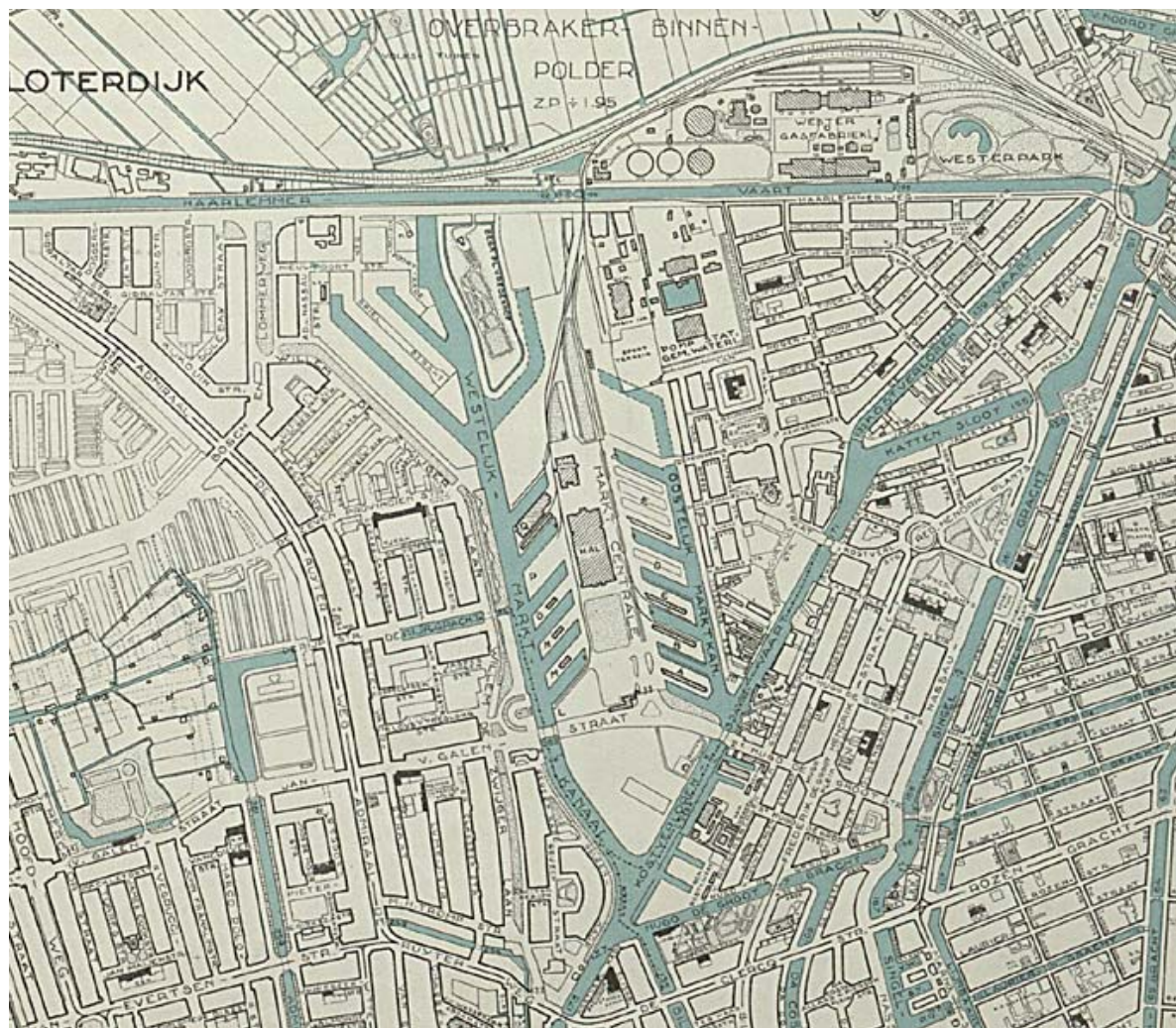
Uit Amsterdam Marktstad

De situatie van deze groenten, fruit- en aardappelmarkt aan de Marnixstraat en middenin een woonbuurt was allesbehalve praktisch en logistiek noch hygiënisch goed te overzien. Dit leidde tot een reeks voorstellen teneinde een nieuw centraal marktterrein te realiseren:

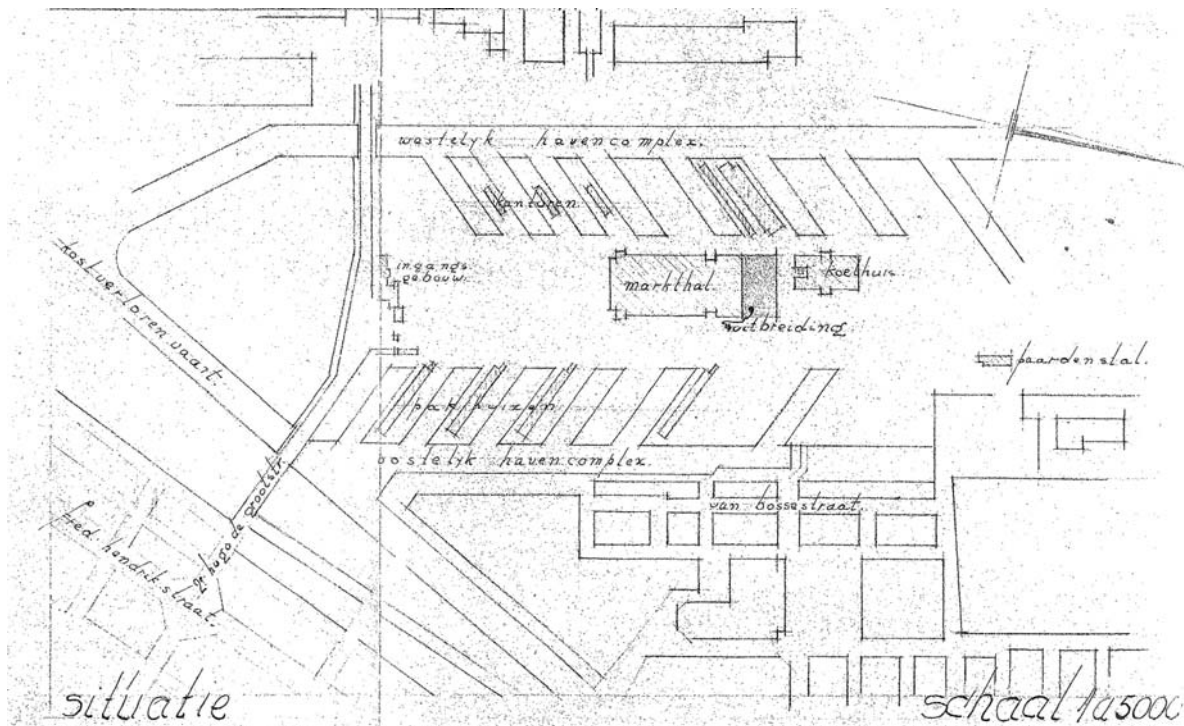
- 2 september 1912, uitgewerkt voorstel aan de Gemeenteraad door de raadsleden F. Wibaut, W. Vliegen, S. de Miranda en J. Oudegeest om overdekte markthallen op te richten. Gevolg:
- 1913 commissie o.l.v. N.M. Josephus Jitta (wethouder Openbare Gezondheid) met de opdracht van de gemeenteraad 'de verwezenlijking te bestuderen van de oprichting van een grote centrale markt voor aardappelen, groenten en fruit'. De conclusie was positief en het werd aangenomen door de gemeenteraad in 1915. Er volgde echter stagnatie in de verder uitvoering wegens WOI. Wel werd de afzonderlijke Dienst voor het Marktwezen op 16 januari 1916 opgericht.
- 1922 hernieuwde voordracht 'Stichting van een nieuwe markt met markthal' door B&W aan gemeenteraad waarin het uitgangspunt was om niet –wegens zuinigheid- tot een plan te komen dat tot dezelfde situatie als aan de Marnixstraat zou leiden. Daarom werd aangestuurd op een grondige –zij het kostbare- oplossing in de vorm van de Centrale Markthallen. Dit voorstel leidde tot nadere discussies met het marktwezen hetgeen weer leidde tot de volgende uitgebreidere en herziene versie in 1926 van B&W aan de gemeenteraad:
- 22 oktober 1926 uitgebreidere en herziene versie wordt aanvaard door de Gemeenteraad. Voor de bouw van een grote hal, pakhuizen, kantoorgebouwen, aanleg havens etc. werd een krediet van f 10.090.000,-- toegestaan. Inmiddels was Wibaut Wethouder Financiën en De Miranda Wethouder voor de Levensmiddelen en beiden waren een warm pleitbezorger van overheidsbemoeienis m.b.t. voedselvoorziening.
- hierop volgde de oprichting van een commissie van advies waarin de organisaties van de groothandelaren en de tuinders vertegenwoordigd waren alsook door de oprichting van een ambtelijke commissie (bouwcommissie) die studiereizen maakte naar de oostelijke burens waar dergelijke groothandelmarkten ontwikkeld werden.

Doel van de Centrale Markthallen was zowel de handel in voedsel als de voorziening daarvan voor de bevolking van stad en directe omgeving, in goede banen te leiden. Natuurlijk wilde men ook deze handelstak nieuw luister bijzetten.¹ De markt was niet bedoeld voor particuliere kopers, maar voor handelaren en winkeliers; de groot- en kleinhandel. De opzet van de Centrale Markthallen was gebaseerd op een vernieuwende politiek-maatschappelijke aanpak en was daarom ook ambitieus. Dit moest natuurlijk ook tot uitdrukking komen in een representatieve aanleg en architectuur van het terrein en de gebouwen, wat ter hand werd genomen door de afdeling Gebouwen van de Dienst Publieke Werken. Deze dienst maakte in de jaren 20-40 nationaal furore met een toonaangevend, hoog ontwerpniveau.

¹ Beeren, J.W. van, *Ons Amsterdam*, no 11, 1959, pp 290-305

Uitsnede uit de kaart van Amsterdam door Publieke Werken uit 1936

Situatieschets door Publieke Werken uit 1936 (BWT dossier 61200, stadsdeel Westerpark)

De Centrale Markthallen

De opzet van de Centrale Markthallen

- aan de westkant van de stad, op het terrein van de voormalige Aschbelt², dat door de uitbreidingen van de stad immers steeds centraler kwam te liggen

- 40 hectare terrein waarvan 25 hectare voor directe bebouwing
- 1927 aanvang bouwwerkzaamheden
- 1930 oostelijk en westelijk havencomplex opgeleverd
- 1931 bouw van drie pakhuizen, ieder met 15 afdelingen (piere A, B, C) in het oostelijk havencomplex gereed
- 1932 aanvang bouw Centrale Markthal
- 1933 aanvang bouw koelhal
- 1933 aanvang bouw ingangsgebouw annex marktrestaurant
- 1934 bestralingswerkzaamheden en het spoorweg-raccordement gereed
- 1934 Centrale Markthal gereed
- 1934 ingangsgebouw annex marktrestaurant gereed
- 1935 koelhal gereed

Totaal benut bedrag: f 6.000.000,-- (deze gunstige uitkomst was het gevolg van de economische malaise die leidde tot lage kosten en een lage rentevoet). Resultaat: een markt als trefpunt voor de groot- en kleinhandel. 'Begrensd door de Haarlemmerweg aan de noordzijde, terwijl de oost- en westzijde door de beide marktkanalen met hun sierlijke haventjes ten behoeve van aanvoerders over water het terrein omsluiten. Langs de zuidzijde, waar behalve de hoofdentree het kantoorgebouw en het marktrestaurant zich bevinden, is tevens de moderne brede verkeersweg Jan van Galenstraat. De verbindingssader tussen oud- en nieuwwest. Ruime brede bruggen overspannen beide waterwegen welke toegang geven tot het marktterrein.' Aldus de heer J.W. van Beeren van de Dienst Marktwezen in het kader van het op stapel staande 25-jarig bestaan van de Centrale Markthallen in *Ons Amsterdam* in 1959.³

Overigens was niet iedereen uit het marktwezen van groenten en fruit direct gelukkig met de rationele en strak georganiseerde nieuwe markt, de bijkomende gebruikskosten en de regels. Evengoed was een doel bereikt, namelijk de sanering van de groenten- en fruithandel wat leidde tot faillissementen en een selectie van handelaren en nevenbedrijven die hun werk minder professioneel of bonafide georganiseerd hadden.

Het ontwerp van de Centrale Markthal is van de toonaangevende architect N. Lansdorp die in deze periode hoofdarchitect was van de afdeling Gebouwen van de dienst Publieke Werken. Vermoedelijk is ook het ontwerp van de andere marktgebouwen en de aanleg van het terrein van zijn hand, of tenminste onder zijn supervisie tot stand gekomen. De dienst PW vermeld doorgaans geen namen van de architecten omdat veel ontwerpen in teamverband tot stand kwamen.

Nicolaas Lansdorp (1885-1968) volgde de Openbare Handelsschool in Amsterdam en werkte op de architectenbureaus van Ed. Cuypers en de gebroeders Baanders. Van 1916 tot 1919 was hij architect voor de dienst Plaatselijke Werken van de gemeente Rotterdam waar hij onder andere werkte aan de gemeentebibliotheek aan het Van Hogendorpsplein (Botersloot). Vanaf 1919 was hij in dienst bij de afdeling Gebouwen van de dienst Publieke Werken te Amsterdam waar hij in 1929 hoofdarchitect werd. Lansdorp ontwierp hier diverse scholen en andere gemeentelijke gebouwen. Enkele voorbeelden zijn de uitbreiding van het stadhuis (1923-26, i.s.m. Hulshoff), het Vossiusgymnasium (1926-'30) en het Lyceum aan de G. van der Veenstraat (1930). Een ander voorbeeld zijn de vijftien straatkiosken die hij in de jaren twintig ontwierp. Daarnaast ontwierp hij ook voor particulieren villa's. In 1932 verliet Lansdorp Amsterdam omdat hij als opvolger van A. van der Steur tot professor aan de TH Delft werd benoemd. In deze functie werd hij belast met de 'leiding van het ontwerpen van monumentale architectuur, het zogenaamde groote ontwerp, dat a.h.w. de afsluiting vormt van de architectuurstudie voor de a.s. bouwkundige ingenieurs'. Lansdorp had tevens zitting in diverse jury's, commissies en architectenverenigingen. Met de benoeming tot professor werd Lansdorps reputatie als toonaangevend architect van monumentale gebouwen bekrachtigd. Het kan als kroon op zijn werk gezien worden en het geeft aan dat hij indertijd al tot de beste architecten van de jaren 20-40 gerekend werd.

² Men had het terrein van de Aschbelt al in 1913 op het oog, maar het was toen nog in gebruik door de Stadsreiniging. Deze verhuisde in 1922 naar de nieuwe vuilverbrandingsinstallatie in Noord waarna het vrijkwam.

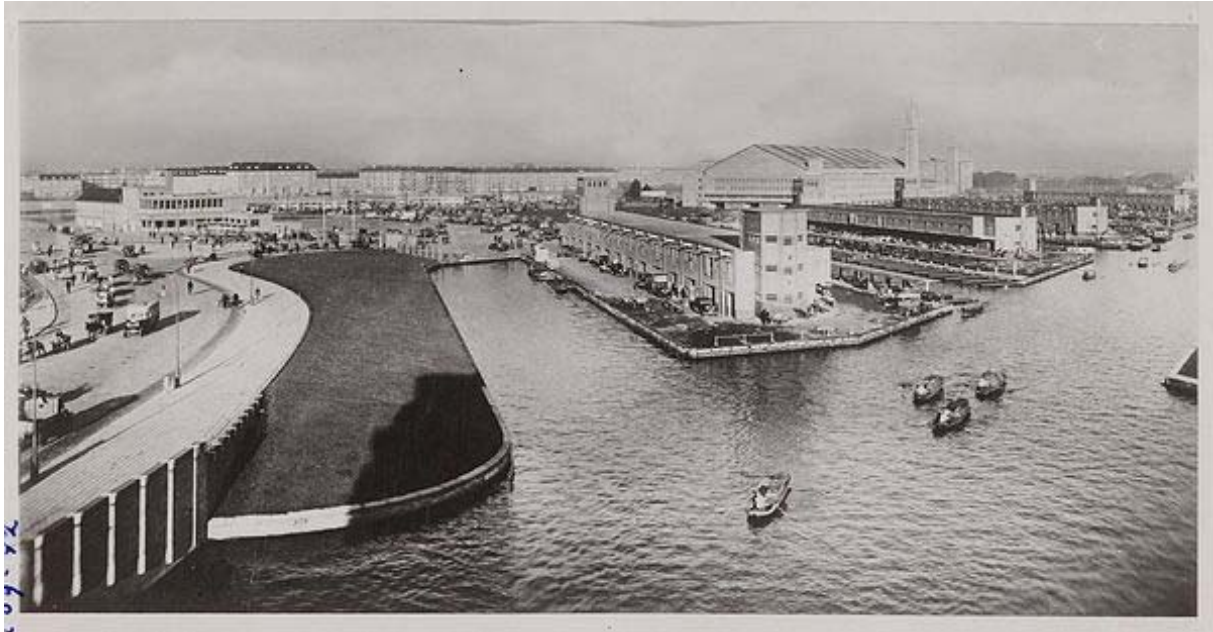
³ Beeren, J.W. van, *Ons Amsterdam*, nr 11, 1959, p 297

Hoofdingang Centrale Markthallen, mei 1950 (beeldbank SAA)

Hoofdingang, mei 1950, (beeldbank SAA)

Het centrale marktterrein in vogelvlucht gezien vanaf het Oostelijk Marktkanaal naar het westen. Op de voorgrond de groenten- en fruitpakhuizen en insteekhavens, 16 oktober 1934 (beeldbank SAA)

De bloemenveiling bij de Centrale Markthallen achter Marcanti, mei 1950, foto Dienst Publieke Werken (beeldbank SAA)

De Centrale Markthal

- 1932-'34 bouw

- 100 meter lang en 70 meter breed; hier zijn de belangrijkste fruitgrossiers gevestigd, ondergebracht in 32 grotere pakhuizen en 90 plaatsen in het middengedeelte van de hal. Voorts zijn er 60 kantoren op de bovenverdiepingen. De oorspronkelijk aan de noordzijde aangebouwde veilingzalen, kantoorgebouwen en sorteerruimten etc zijn inmiddels gesloopt omdat het karakter van de verhandeling in de loop van de tijd sterk veranderde en er niet langer geveild werd op het centrale marktterrein. De toren werd, om vooralsnog onduidelijke redenen, in de 1984 gesloopt. Het idee was dat de kantoren ook gebruikt zouden worden door de groothandelaren in de hal, maar dat gebeurde nauwelijks. In de praktijk gebruikten vooral de tussenhandelaren deze kantoren (dus import- en exportbedrijven). De kantoren stonden in toenemende mate leeg of voor andere doeleinden gebruikt.⁴

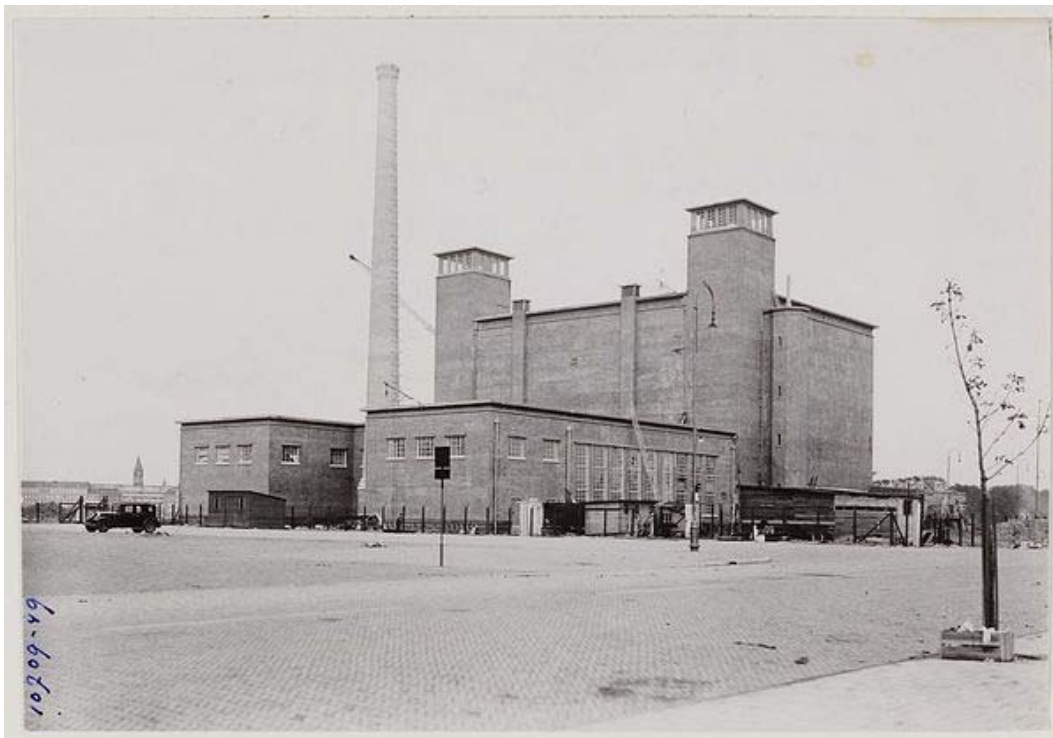

Overzicht Centrale Markthal met spoor-raccordement, mei 1948 (beeldbank SAA)

⁴ *Amsterdam Marktstad*, p. 143

De koelhal

- 1933-1935, ontwerp vermoedelijk N. Lansdorp
- voorziening om groenten en fruit te bewaren danwel geleidelijk te laten rijpen
- betonconstructie met paddenstoelkolommen (deels nog intact) en bakstenen gevels
- isolatie oorspronkelijk met dikke kurkwanden, enkele ruimtes zijn bekleed met zink (dit ivm bananenrijpingsproces waarvoor ethyleen wordt gebruikt)
- houten ventilatieschachten (deels nog intact)
- in 1950 uitgebreid met een aanbouw van drie verdiepingen tot een totale opslag 4.000 ton goederen en 500 ton diepvriesproducten.
- anno 2009 is een deel nog in gebruik als koelhal, ook met diepvriesgedeelte voor vlees en vis. Dit gedeelte is gerenoveerd waarbij in ieder geval de oorspronkelijke kurkisolatie verdween. De hoger gelegen verdiepingen doen momenteel dienst als opslagruimte, onder ander voor het Stedelijk Museum en Amsterdams Historisch.
- de buitengevels zijn voorzien van damwandprofiel (vermoedelijk van eind jaren '90, begin '2000).
- op een van de westelijke buitengevel is een graffitischildering van Keith Haring aanwezig.
- de koelhal vormt een historisch-functioneel ensemble met de Centrale Markthal en het centrale marktterrein

De koelhal (beeldbank SAA)

Interieur met houten ventilatieschachten op een van de verdiepingen in de koelhal tijdens de afwerkingsfase, 15 januari 1935 (beeldbank SAA)

Schildering van Keith Haring op de westgevel van de koelhal. Foto maart 1987, fotograaf F. Busselman, copyright G.Busselman

De aardappelhandel

- bouw jaren '30
- westzijde van de markt, drie pieren M,N,O met in totaal 12 pakhuizen met kantoren. Later uitgebreid met pier P en nog eens vier pakhuizen. Verder waren er nog 15 aardappelhutten, die door brand zijn verwoest en anno 1959 werden 8 moderne onderkomens gebouwd.
- enkele aardappelloodsen bestaan nog anno 2009. Alle insteekhavens zijn gedempt.

Insteekhaven voor de aardappelmarkt, mei 1948, (beeldbank SAA)

Insteekhavens voor de aardappelmarkt, 16 oktober 1934, (beeldbank SAA)

Insteekhavens voor de aardappelmarkt, april 1966, (beeldbank SAA)

De groenten- en fruitgrossiers

- bouw 1934
- oostzijde van de markt. Anno 1959 vijf pieren met 95 pakhuysafdelingen waarvan 70 met bovenverdieping. De kleinere pakhuizen zonder verdieping zijn op pier E gebouwd.
- aan de oostzijde het werkterrein voor ca 300 tuinders. Op een aantal pieren waren speciale aanlegsteigers voor de aanvoerders te water (natte tuinders) gemaakt. De aanvoerders per wagen (per as, droge tuinders) hadden paardenstallen ter beschikking.
- geen van deze groenten- en fruitpakhuizen bestaat nog, alle insteekhovens zijn gedempt.

Overzicht markthallen met de fruit- en groentepakhuizen in aanbouw. Gezien vanaf de koelhal, 4 juli 1934 (beeldbank SAA)

Centrale Markthallen gezien vanaf de brug voor de Tweede Hugo de Grootstraat en naar het Oostelijk Marktkanaal, rechts de Visseringstraat, links de groenten- en fruitpakhuizen, juli 1934, (beeldbank SAA)

Opslagloodsen voor groenten en fruit, links de aanlegsteigers voor de natte tuinders, 16 oktober 1934, (beeldbank SAA)

Aanlegplaats voor de natte tuinders bij de groenten- en fruitpakhuizen, 16 oktober 1934, (beeldbank SAA)

mei 1947, foto Dienst Publieke Werken (beeldbank SAA)

Ontwikkelingen 1945-1990

- na 1945 vond in het transportwezen een omschakeling van scheepsvervoer naar wegtransport plaats. In het geval van de groenten- en fruithandel speelde op de achtergrond ook mee dat de tuindersgronden door de groei van de stad, steeds verder weg kwamen te liggen waardoor het snelle wegtransport voordeliger werd⁵. Maar ook de goederen die van oudsher via het water werden aangevoerd, zoals aardappelen, werden meer en meer over de weg aangevoerd. De (vracht)auto verdrong bovendien het paardentransport en handkarren, alsook het vervoer per spoor. Dit betekende voor de Centrale Markthallen een aantal veranderingen:

- het benzinestation werd vergroot,
- er werden nieuwe verkeersregels voor het terrein ontwikkeld
- de hand- en paardenkar en het spoor en de goederenwagons verdwenen uit het beeld terwijl vrachtwagens, aanhangwagens en luxe auto's er voor in de plaats kwamen
- de insteekhaventjes verloren hun betekenis en werden gedempt; in 1969 en 1977-1978 werden vier van de vijf insteekhavens gedempt⁶

- in de naoorlogse periode werd ook het restaurant uitgebreid wegens de toenemende vraag naar zaalruimten voor bijeenkomsten, mede door de groei van Amsterdam West. Restaurant en zalen werden gemoderniseerd en uitgebreid plus een nieuwe schouwburg met foyer t.b.v. het Amsterdams verenigingsleven en congressen. Dit alles onder de hoede van de pachtster N.V. Marcanti.

- 1952 uitbreiding veilinginrichting met een modern pak- en sorteerstation en een neerzetruimte en de bouw van een kantine. In de daarop volgende jaren werd ook voorzien in een fustterrein met opslag voor de veiling.

Overzicht centrale marktterrein, rechts pakhuizen B C en D (vrnl), april 1966 (beeldbank SAA)

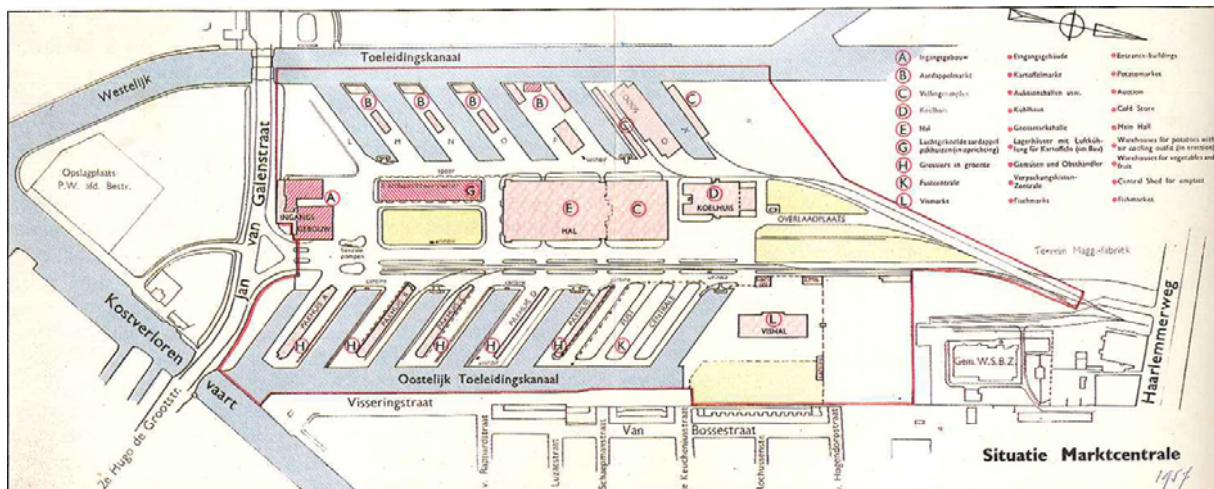

Marcanti, mei 1948 (beeldbank SAA)

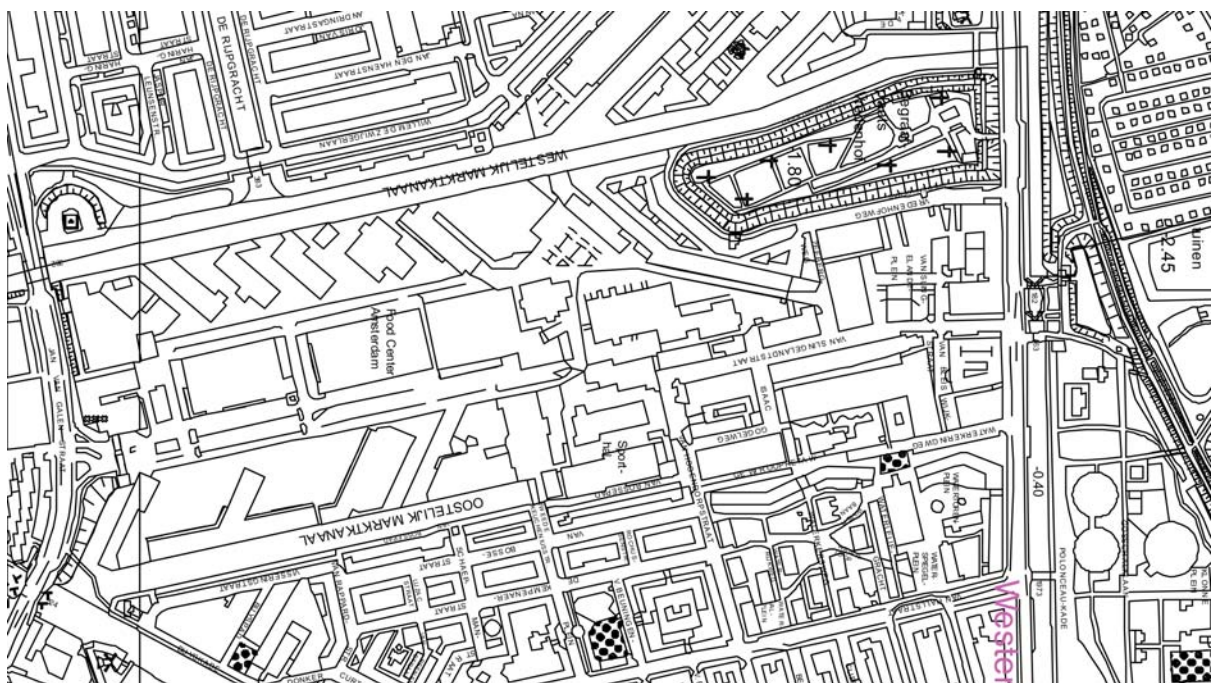
⁵ Assendelft, *Amsterdam Markstad*, p. 150

⁶ Assendelft *Amsterdam Markstad*, p. 153

- Vanaf de jaren '50 vonden er ook veranderingen in de handel plaats, de zogenaamde branchevervaging. De melkboer verkocht niet langer alleen zuivel, de groenteboer niet langere alleen groeten en fruit. Dat betekende dat er behoefte ontstond om zoveel mogelijk alle soorten producten in de Centrale Markthallen te kunnen verkrijgen. De Vestigingswet van 1961 legitimeerde deze branchevervaging. Op de Centrale Markthallen leidde dit tot de komst van breed gesorteerde groothandels als De Ven en De Kweker⁷ alsook de komst van de vismarkt in 1954 en de vleesmarkt in 1984.

Situatie in 1957, uit Amsterdam Marktstad

Situatie anno 2009

⁷ Amsterdam Marktstad, p.151

De vismarkt

- In 1953 besloot de gemeenteraad om de vismarkt van de De Ruyterkade aan het IJ wegens verzakkingen en de natte bodemgesteldheid te verplaatsen naar een nieuw onderkomen op het terrein van de Centrale Markthallen. Deze werd op 15 september 1954 geopend. Het ontwerp is van de afdeling Gebouwen van de Dienst Publieke Werken. De vismarkt betreft een hal van 84 x 26 meter waarbij het licht alleen vanaf de noordzijde binnenvalt voor de koelte. Er zijn 7 afslagvakken, 6 verkoopnissen en 32 open plaatsen. Grossiers kunnen een hal of open plaats huren van de gemeente. De vloer is zo geconstrueerd dat het stroef blijft ook wanneer er een laag vislijm op ligt. Omdat op het terrein al een koelcel aanwezig was, verwachtte men met deze nieuwe locatie een verbetering van de groot- en kleinhandel.⁸
- De koelhal heeft een voor de bouwtijd bijzondere betonnen dakconstructie en is zorgvuldig architectonisch vormgegeven.

Oostelijke gevelwand vishal, (BMA, 2005)

⁸ Ram, B., *Ons Amsterdam*, nr. 6, 1954, pp 130-134

Uitgangspunten monumentale waarden Centrale Markthal

De Centrale Markthal is in 1934 gebouwd voor de handel in groenten en fruit door groot- en kleinhandelaars. De ontwerper is de toonaangevende Amsterdamse architect N. Lansdorp, destijds hoofdarchitect van de afdeling Gebouwen van de dienst Publieke Werken. De Centrale Markthal is een rijksmonument.

Uitgangspunt is het uiterlijk en de kenmerken van het gebouw op hoofdlijnen en in detail te behouden. Dit leidt enerzijds tot een restauratieve aanpak en anderzijds tot het herontwikkelen van het gebouw zodat het voor lange tijd weer een nieuw gebruik kan dienen. Bij laatstgenoemde wordt er getoetst op duurzaamheid (een gedegen oplossing die voor de lange termijn effect heeft), reversibiliteit en of de ingrepen de monumentale waarden versterken. Op hoofdlijnen komt dit neer op de volgende aspecten.

De hal maakt onderdeel uit van het marktterrein / complex Centrale Markthallen. Dit betekent dat de gehele opzet van het terrein en de hal aansluiten op een rationele logistiek van transport en verhandeling: aanvoer over land met wagens en via het spoor (noordzijde) en via boten naar de insteekhavens via het Oostelijk en Westelijk Marktkanaal, opslag in de pakhuizen in de havens, verhandeling in de Centrale Markthal en afvoer onder andere via de hoofdingang (noordzijde) met (paarden)wagens de stad en omgeving in. Deze opzet is door allerlei veranderingen in de handel en transport ten dele nog intact. De noordzijde van de Centrale Markthal vormde de plek voor aankomst en afgifte goederen, emballageruimte, twee veilingzalen, telefooncellen en een café. Dit was ondergebracht in een tweelaags gebouwdeel dat gesloopt is. Het verdient aanbeveling voornoemde heldere opzet te gebruiken als uitgangspunt voor de herontwikkeling van de Centrale Markthal en het terrein van de Centrale Markthallen.

Een imposant en representatief vormgegeven utiliteitsgebouw van 100x70 meter met alle ruimtes en ontsluitingsroutes die nodig zijn voor de verhandeling van groenten en fruit. Er zijn drie doorgangen in de zuidgevel en twee doorgangen in zowel de oost- als de westgevel.

Twee langgerekte volumes voor pakhuizen op de begane grond en 1^e verdieping en kantoren op de 2^e en 3^e verdieping.

Een tamelijk gesloten langwerpig bakstenen gebouw met een helder silhouet. Het gebouw is opgebouwd uit een aantal blokvormige horizontale en verticale volumes, die tegen elkaar aan / in elkaar geschoven zijn. Alleen het immense matzwarte zadeldak met lichtstroken vormt een uitzondering op deze hoofdrichtingen. De overwegend horizontale belijning van het langgerekte gebouw wordt benadrukt door vensterreeksen, deurpartijen en het zachtgele bakstenen metselwerk. De verticale elementen worden gevormd door de verhoogde hoekaccenten.

Geklonken staalconstructie voor de kapconstructie en overspanning van de markthal, die geheel in het zicht is gelaten en daarmee onderdeel vormt van de architectuur.

Een ononderbroken, grote overspannen ruimte vormt de centrale middenhal waar groenten en fruit verhandeld wordt. De binnenhal werkt als een overdekt plein dat met een groot gevoel voor esthetiek en ruimtelijk effect ontworpen is. De hal wordt alleen benut voor handel op de begane grond, is dus in de hoogte nauwelijks gevuld waardoor de ruimtelijke architectonische beleving van dit interieur optimaal is.

Opmerkelijk gedetailleerde afwerking wat onder meer tot uitdrukking komt in de zorgvuldige materiaal- en kleurkeuze. Denk daarbij aan metselverbanden, symmetrie, uniformiteit, ritmiek en herhaling.

Handhaven danwel terugplaatsen van bijzondere details en installaties.

Ter overweging:

Herbouw noordoosttoren.

Terugbrengen café aan de zuidzijde.

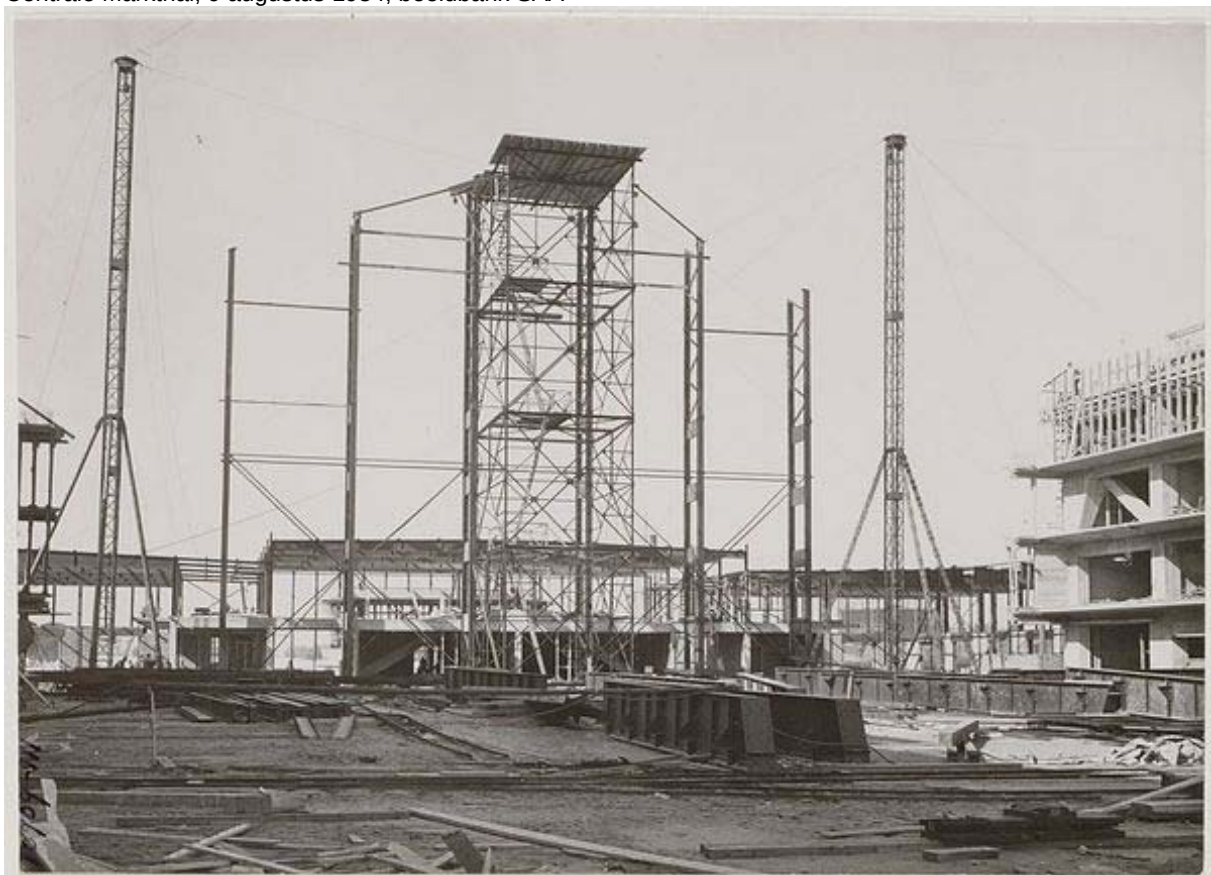
Hoofdingang, mei 1948, (beeldbank SAA)

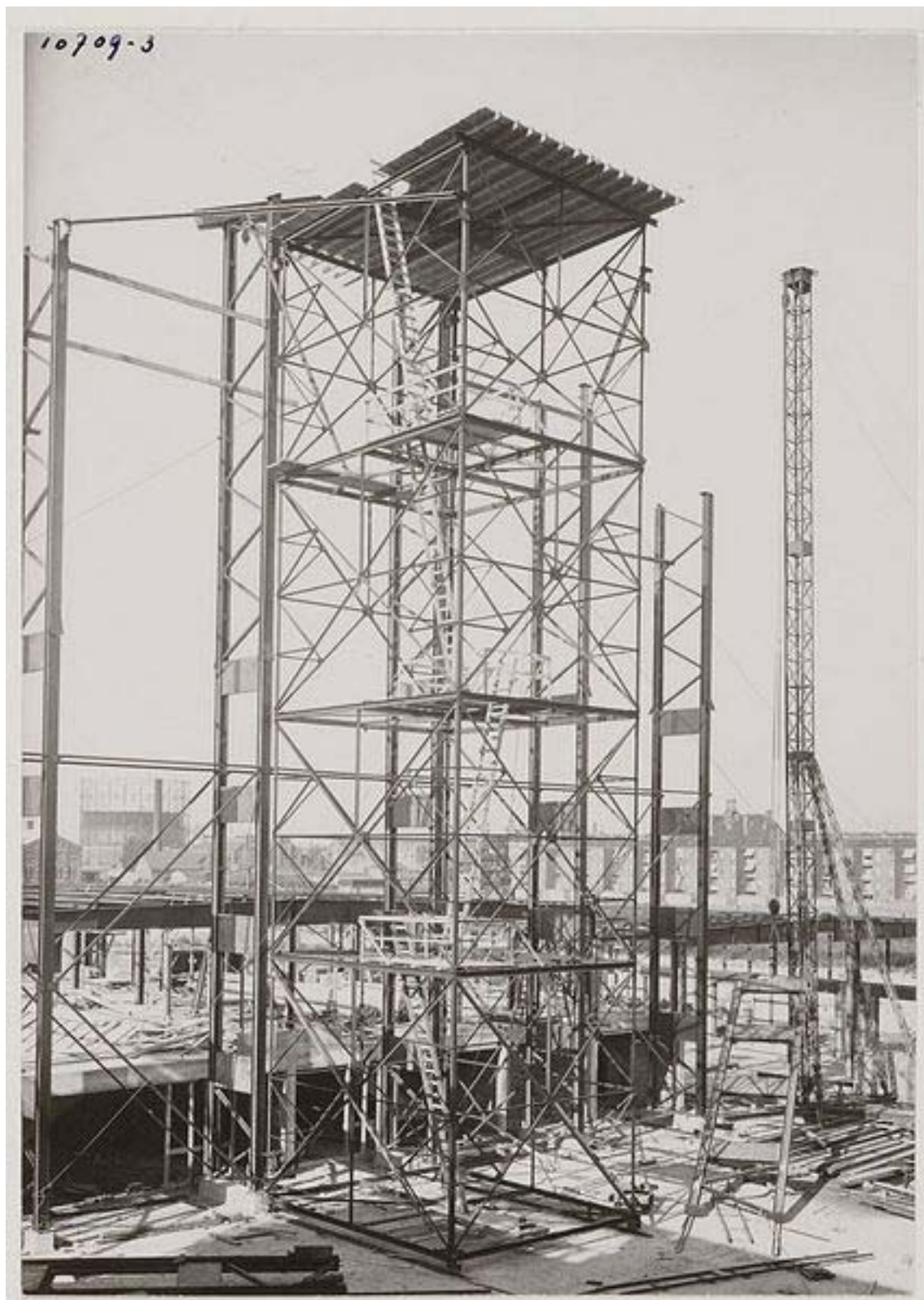
Hoofdingang Centrale Markthallen, mei 1948 (beeldbank SAA)

Centrale Markthal, 9 augustus 1934, beeldbank SAA

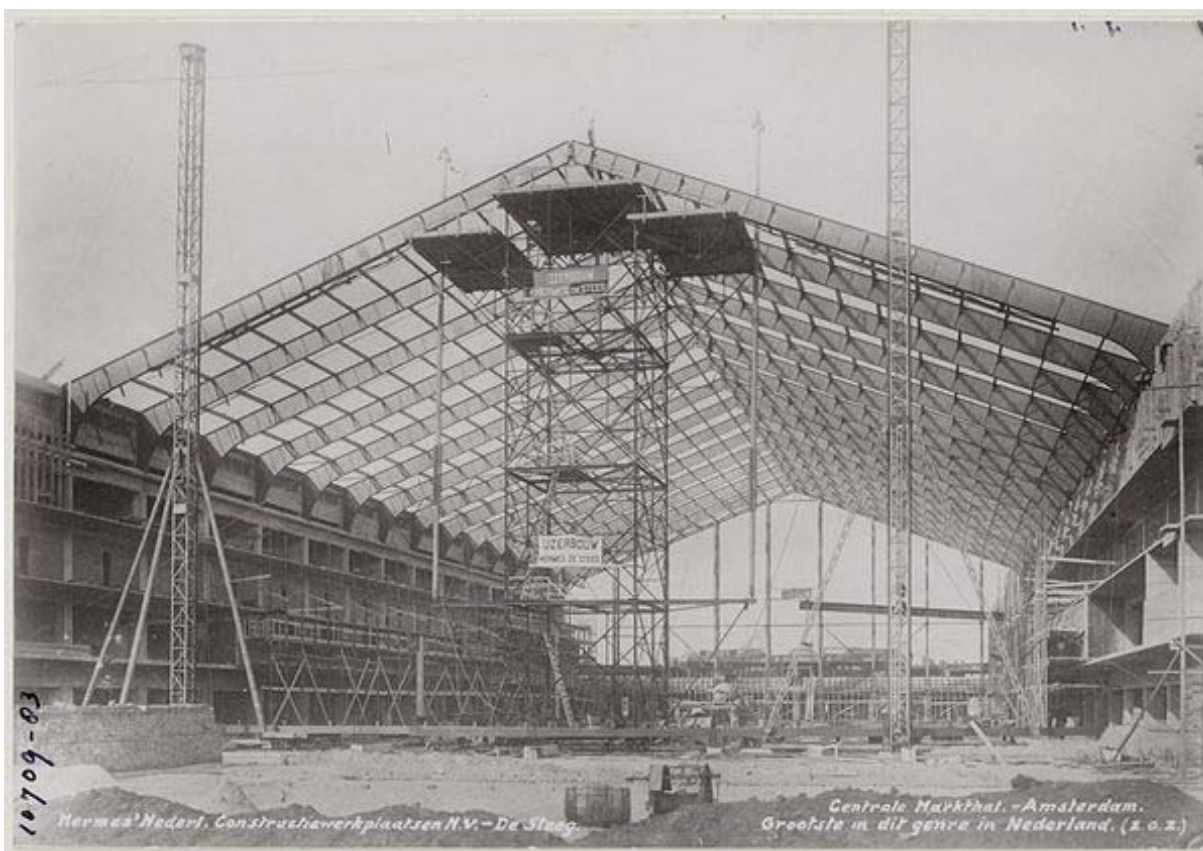
Centrale Markthal in aanbouw, 28 augustus 1934 (beeldbank SAA)

Centrale Markthal in aanbouw, 28 augustus 1934 (beeldbank SAA)

Centrale Markthal in aanbouw, 28 augustus 1934 (beeldbank SAA)

Centrale Markthal in aanbouw, 28 augustus 1934 (beeldbank SAA)

De Centrale Markthal, 8 september 1934 (beeldbank SAA)

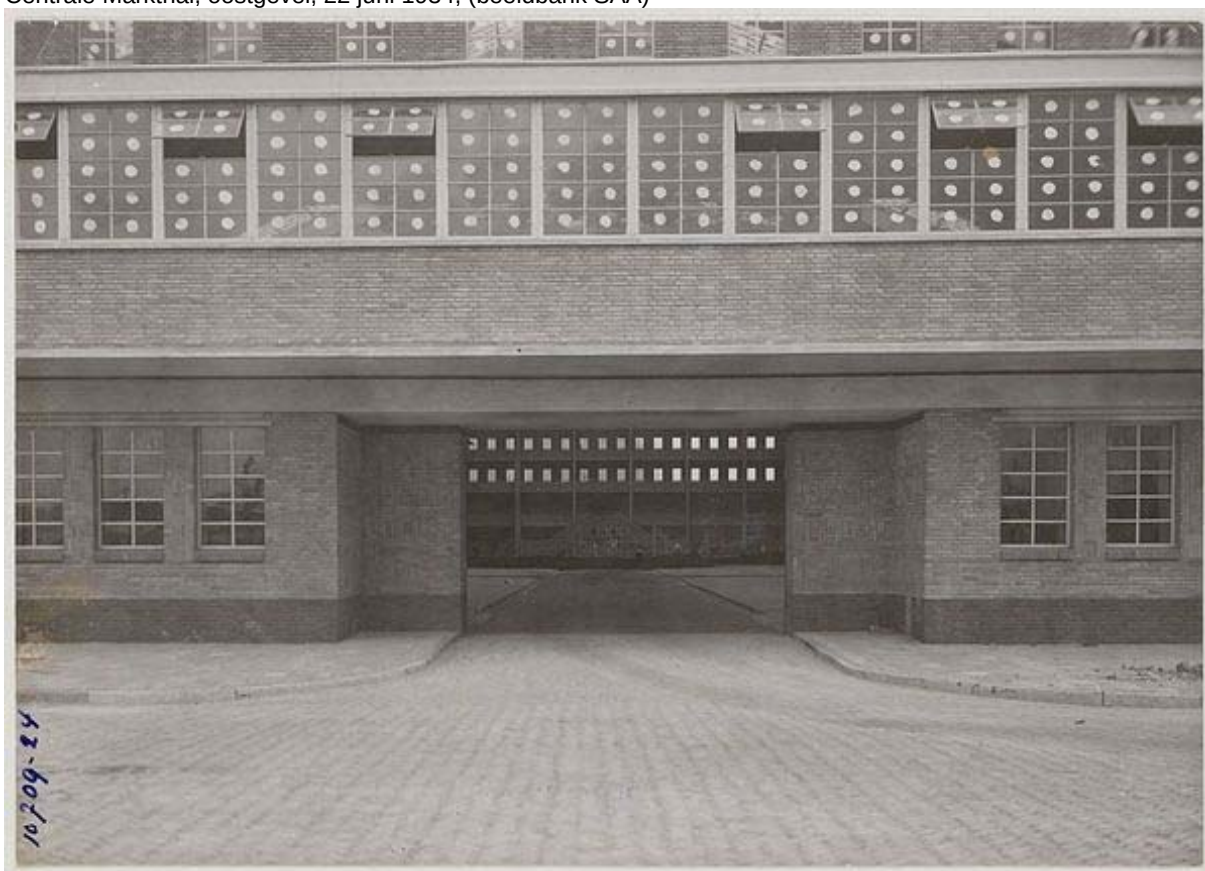
Overzicht Centrale Markterrein in aanbouw gezien vanaf de koelhal, 4 juli 1934, (beeldbank SAA)

Toren van het hoofd- en veilinggebouw van de Centrale Markthal, 16 oktober 1934, (beeldbank SAA)

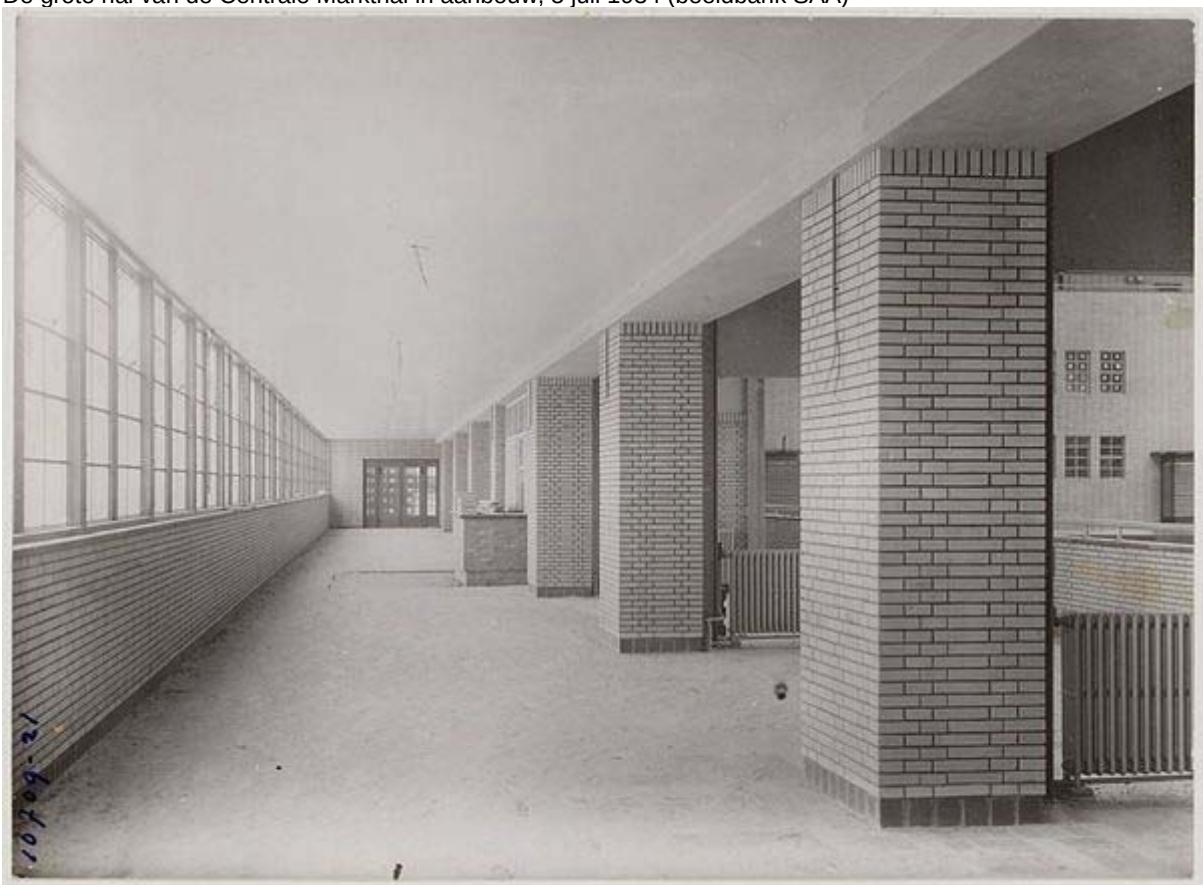
Centrale Markthal, oostgevel, 22 juni 1934, (beeldbank SAA)

Hoofdingang van de Centrale Markthal in aanbouw, 5 juli 1934 (beeldbank SAA)

De grote hal van de Centrale Markthal in aanbouw, 5 juli 1934 (beeldbank SAA)

Centrale Markthal, gaanderij op de 1^e verdieping, 5 juli 1934 (beeldbank SAA)

Doorkijk aan de noordzijde van de Centrale Markthal, 10 augustus 1934 (beeldbank SAA)

Afwerkingsfase Centrale Markthal, ongedateerd (beeldbank SAA)

Centrale Markthal, gang van de kantoren op de 2^e verdieping, 1934 (beeldbank SAA)

Centrale Markthal, de westelijke gaanderij op de 3^e verdieping, 10 augustus 1934 (beeldbank SAA)

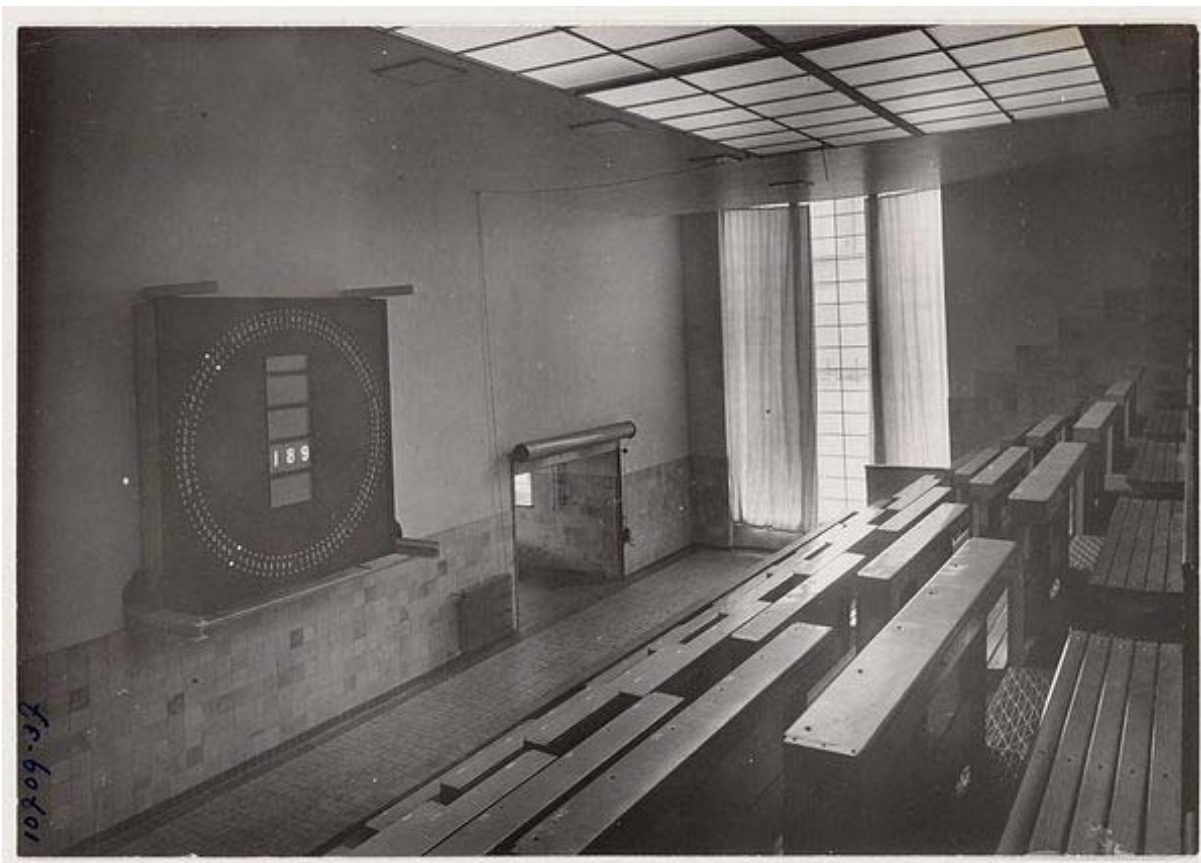
Centrale Markthal, de trap in de grote hal in aanbouw, 10 augustus 1934 (beeldbank SAA)

De Centrale Markthal in aanbouw, noordgevel, gezien vanaf de derde verdieping, 10 augustus 1934 (beeldbank SAA)

Trapportaal zuidoostelijk zijde (hoofdtrappenhuis) Centrale Markthal, 9 augustus 1934, (beeldbank SAA) -Nog intact april 2009

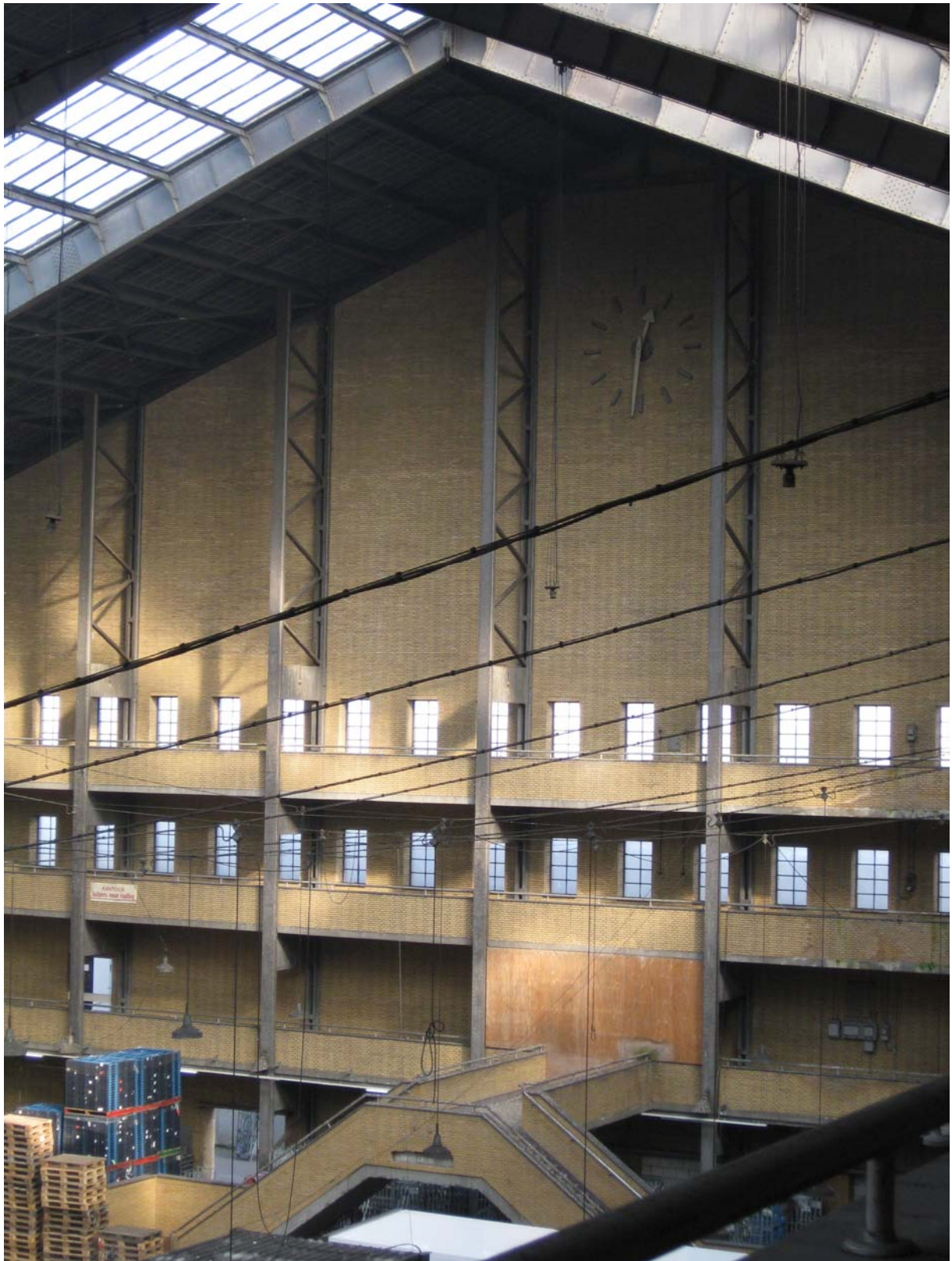
Veilinghal Centrale Markthal, 17 oktober 1934 (beeldbank SAA) - gesloopt

Centrale Markthal in gebruik, mei 1948 (beeldbank SAA)

Centrale Markthal, verhoging van de zuidelijke inrit met verbouwing van de daarboven gelegen kantoren, 23 juli 1953, (beeldbank SAA).

Noordgevel Centrale Markthal, april 2009 (BMA)

Gaanderij Centrale Markthal, tweede verdieping, april 2009 (BMA)

Centrale Markthal gezien naar het zuiden, april 2009 (BMA)

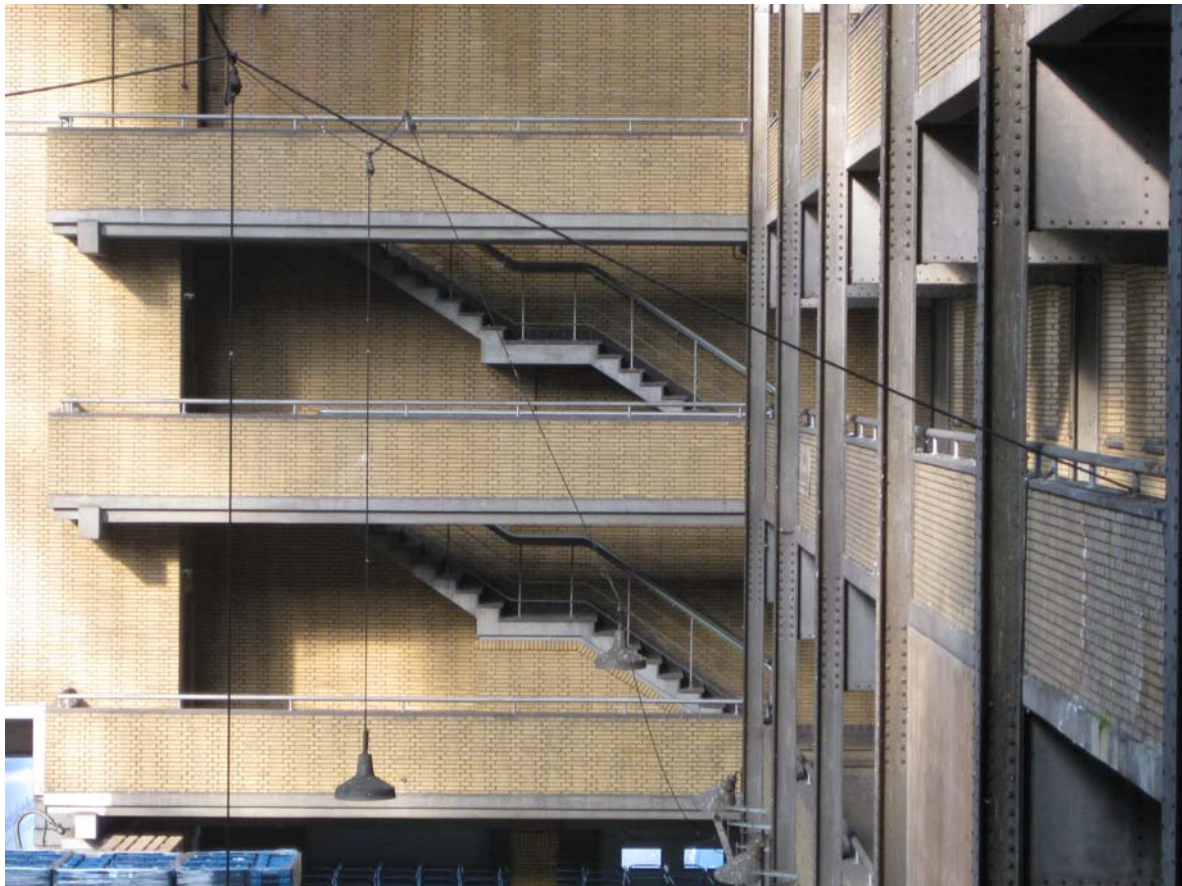
Centrale Markthal gezien naar het noorden, april 2009 (BMA)

Centrale Markthal, kapconstructie in westelijke zijgevel, april 2009 (BMA)

Verhitters in de Centrale Markthal, westzijde, april 2009 (BMA)

Trappen Centrale Markthal, westelijke zijde, april 2009 (BMA)

Trappen Centrale Markthal, westelijke zijde, april 2009 (BMA)

Bijlage I

Redengevende beschrijving Centrale Markthal

Rijksdienst voor de monumentenzorg, 2007

Inleiding

Centrale MARKTHAL ontworpen in 1932 (voltooid 1934) door architect N. Lansdorp (1885-1968), werkzaam bij de Dienst Publieke Werken Amsterdam. Het gebouw is opgetrokken in de trant van het Zakelijk Expressionisme, waarbij de expressief vormgegeven gemetselde muurvlakken een constructie van staal en beton omhullen.

De markthal ligt centraal tussen het Oostelijk en Westelijk Marktkanaal en tussen de Haarlemmerweg in het noorden en de Jan van Galenstraat in het zuiden, waardoor de hal zowel te water als te land bereikbaar is. De oorspronkelijke insteekhavens zijn gedempt en de hoge toren op de noordoostelijke hoek is inmiddels afgebroken.

Omschrijving

De vrijstaande Markthal heeft een rechthoekige plattegrond (70 X 100 meter), telt vier bouwlagen, is opgetrokken in gele baksteen (Noors verband) en wordt gedekt door een zadeldak waarin verscheidene lichtstroken zijn opgenomen die de volle breedte van het dak beslaan. Het gebouw heeft aan drie zijden toegangen. De langsegevels zijn ingericht voor het laad- en losverkeer met op de begane grond twee inrijpoorten, laad- en losdeuren, gewone deuren onder drielichten en tienruits vensters. Op de overkragende eerste verdieping bevinden zich vijftien deuren naar de koelcellen met aan weerszijden een liggend venster, onder één latei. Boven de deuren betonnen hijsbalken onder de overkragende dakrand. De eerste twee bouwlagen zijn uitgebouwd (niet bij de noordelijke inrijpoorten) en bevinden zich onder een plat dak. De bovenste twee bouwlagen, van de kantoren hebben series van tienruits vensters (46 aan de west- en 43 aan de oostzijde). Aan de korte zijden lopen de series door met 21 per laag onder de verder blind uitgevoerde geveltop. De vensters hebben een stalen ladderroedeverdeling. Het trasraam wordt door een rollaag afgesloten.

De zuidoostelijke voorgevel (hoofdtoegang) is symmetrisch ingedeeld en wordt bekroond door een brede puntgevel met rollagen onder de overstekende dakranden. De naar voren springende hoeken worden ingenomen door platgedekte bouwvolumes (trappenhuizen) met een naar de middenas gekeerd, over de drie verdiepingen uitgebouwd, samengesteld hoekvenster met gekoppelde 2x6-ruits ramen. De raampartij beneden, zet zich over de breedte van de naar achteren liggende gevel, voort. Op de begane grond komen drie toegangen voor, met in de wangen siermetselwerk en in de flankerende muurvlakken zes tienruits ramen. Hierboven een doorlopende vensterstrook met horizontaliserende onderverdeling.

Het trappenhuis op de hoek met de voorgevel bevat over de vier bouwlagen een doorgetrokken uitgebouwd driezijdig venster met stalen kozijnen boven het afdak dat het portiek bevat, waarin zich beglaasde oorspronkelijke vleugeldeuren bevinden. Het betondak rust op twee gemetselde kolommen op lage muurdammen. Een afgeplatte toren flankiert het trappenhuis. Op de hoek met de noord-westelijke achtergevel bevindt zich een tweelaags uitbouw met twee doorgangen onder een venster. Op de noord-oostelijke hoek met de achtergevel bevindt zich ter hoogte van de inrijpoort een rudiment van de gesloopte toren.

De achtergevel heeft een identieke geveltop als aan de voorgevel.

Interieur

Het interieur wordt zonder tussenkomst van steunpunten door zestien stalen spanten in vollewandconstructie overspannen. De rechte en gesloten spantbenen, gestabiliseerd door open en gesloten korbelen, ontmoeten elkaar onder een stompe hoek ter hoogte van de nok. De spantbenen zijn door stalen I-profielbalken als gordingen onderling met elkaar verbonden. Ter plaatse van de zijmuren is alleen de aanzet van de spantbenen te zien. Acht tegen de korte wanden geplaatste, van windverband voorziene verticale stijlen ondersteunen het schuine dakvlak. Aan beide lange zijden bevinden zich acht luchtverhitters met een krulornament.

De korte wanden bevatten drie galerijen met lange gemetselde borstweringen, tussen de verticale vakwerkconstructies. De bovenste twee galerijen worden verlicht via de in serie geschakelde vensters. De korte gevels hebben in de top een klok. De achtergevel is voorzien van een bordestrap met stalen buisleuning en roodbruine tegels als afdekking van de zijmuurtjes; de gele vloerklinkers zijn in metselmozaïek gelegd. De binnenmuren zijn opgetrokken in gele geglaazuurde, machinaal gevormde bakstenen. De lange wanden bevatten boven de toegangen en voormalige koelcellen op de eerste en tweede verdieping, overkragende kantoren. De kantoren hebben op beide bouwlagen zestien groepen

van drie achtruits ramen. Daarboven bevindt zich een galerij met boven iedere groep ramen één deur. Hierboven, tussen de aanzetten van de spantbenen, komen in bijna elke travee vijf luchtopeningen voor.

In de twee trappenhuizen, met geplaveide bodem, is de houten paternosterlift bewaard gebleven en zijn de wanden boven een plinttegel witgepleisterd. De betonnen trappen hebben buisleuningingen.

Waardering

De Centrale Markthal met bijbehorende interieuronderdelen uit 1932-1934 is van algemeen belang vanwege de architectuur-, en cultuurhistorische, industrieel-archeologische en typologische waarde als karakteristiek voorbeeld van een voor de modernisering en centralisatie van het marktwezen in het interbellum opgezet handelsgebouw in een voor de functie en de bouwtijd kenmerkende zakelijk-expressionistische trant. Tevens van belang vanwege de plaats in het oeuvre van de architect N. Lansdorp en vanwege de geklonken kapconstructie die een grote ongedeelde ruimte mogelijk maakt.

Bronnen

Assendelft, J. van, 'De Amsterdamse markten van 1934 tot heden', in *Amsterdam Marktstad*, Dienst van het Marktwezen, Amsterdam, 1984

Beeren, J.W. van., 'Amsterdam-Marktstad, 25 jaar centrale markt', *Ons Amsterdam*, nummer 11, 1959 pp 290-305

Jansen, L., 'Amsterdam-Marktstad, de geschiedenis van het marktwezen', *Ons Amsterdam*, nummer 11, 1959, pp 306-319

Kistemaker, R., 'Amsterdam Marktstad', *Ons Amsterdam*, jaargang 36, nr. 7/8, p. 185-188

Pals, G. van der, Heijden, W. van der, 'Tuinbouw aan de Amsterdamse stadsrand', *Ons Amsterdam*, jaargang 43, nr. 3, pp. 81-8

Ram, B., 'In het verleden ligt het heden', *Ons Amsterdam*, nummer 6, 1954, pp130-134

Redactioneel, 'Torentje weg', *Ons Amsterdam*, jaargang 35, nummer 3, p. 57

Rentema, R., '50 Jaar Centrale (Groothandels-)Markt', *Ons Amsterdam*, jaargang 36, nr. 10, pp 231-233

BWT archief stadsdeel Westerpark, dossier 61200

Stadsarchief Amsterdam, bouwdossier Publieke Werken

Beeldbank Stadsarchief Amsterdam

Colofon

Notitie Centrale Markthal Amsterdam, Historische ontwikkeling en uitgangspunten monumentale waarden

Datum:	2 september 2009
Status:	definitief -
Opdrachtgever	Stadsdeel Amsterdam Noord Gemeente Amsterdam
Redactie	V. van Rossem
Tekst BMA:	H. Aardse en H. Boonstra

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2009

Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam
020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Bureau Monumenten & Archeologie

Nieuw adres:
Keizersgracht 123
1015 CJ Amsterdam

Postbus 10718
1000 ES Amsterdam

t 020 251 4900

f 020 251 4999

www.bma.amsterdam.nl

bma@dab.amsterdam.nl

Bureau Monumenten & Archeologie is onderdeel van Dienst Advies en Beheer